

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
АЛТЕРНАТИВНИ НАСТАВНИ МАТЕРИЈАЛИ

Втора светска војна

Издавачи: Фондација институт отворено општество Македонија, Скопје и Центар за демократија и помирување во Југоисточна Европа, Солун
За издавачите: Владимир Милчин и Ненад Шебек
Уредничка на македонското издание: Ирена Стефоска
Наслов на оригиналот: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials Workbook 4, The Second World War, Thessaloniki 2005.

Превод од англиски: Љубица Арсовска и Анета Маркоска-Чубриновска
Лектура: Елка Јачева-Улчар
Коректура: Маја Бојациевска
Подготовка и печат: "Bato&Divajn"
Тираж: 1500

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras
Executive Director: Nenad Šebek
Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos
Project Co-ordinators: George Georgoudis and Biljana Meškowska

Центарот за демократија и помирување во Југоисточна Европа и Фондацијата институт отворено општество Македонија би сакале да ја искажат својата благодарност до Европската унија затоа што преку Европската агенција за реконструкција финасиски го помогна преводот и печатењето на оваа книга.

Изданието е финансиски поддржано и од:

Фондација институт отворено општество Македонија

FOUNDATION
OPEN SOCIETY
INSTITUTE
MACEDONIA

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)
Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece
Tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822
Email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-9989-185-44-1

НАСТАВА ПО МОДЕРНАТА ИСТОРИЈА НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и н а с т а в н и м а т е р и ј а л и

ИСТОРИСКА ЧИТАНКА 4
Втора светска војна

Приредил: КРЕШИМИР ЕРДЕЉА

Уредничка на серијата: ХРИСТИНА КУЛУРИ

Уредничка на македонското издание на серијата: ИРЕНА СТЕФОСКА

Скопје 2007

Содржина

Увод	14
Хронологија	20
Карта 1: Втора светска војна, 1939-1942	33
ПРВО ПОГЛАВЈЕ: Политички контекст	35
Ia. Водачи и идеологии	35
I-1. Фицрој Меклин, претставник на Черчил кај партизаните, за Тито во 1943 година	35
сл. 1 Водачот на партизанското Народноослободително движење, Јосип Броз – Тито, и командантот на Југословенската војска во татковината (четници), генералот Дража Михајловиќ	36
I-2. Фотографот на Павелиќ во 1961 година сведочи за неговата личност	37
сл. 2 Анте Павелиќ	37
I-3. Описи на Мехмет Шеху и Енвер Хоџа.....	37
I-4. Англиски шпион за водачот на политичката опозиција во Романија – Јулиу Маниу (Iuliu Maniu)	39
I-5. Порака од Метаксас до уредниците и издавачите на сите грчки весници (30 октомври 1940)	39
сл. 3 Лотариски лоз за собирање пари за семејствата на војниците што се бореле на албанскиот фронт против Италијанците во 1940-41 год.	40
I-6. Наредба на Хитлер бр. 26 (3 април 1941).....	40
I-7. Јон Антонеску за „Еврејското прашање“	41
I-8. Проглас на кралот Михаил до неговата земја (23 август 1944)	41
I-9. Комунистичката идеологија на Движењето за национално ослободување (ЛНЧ), во толкување на Сејфула Малешова	42
I-10. Леток на Обласниот комитет на Комунистичката партија на Југославија за Македонија, упатен до македонскиот народ	43
Iб. Војски и војници	44
I-11. Американски извештај за активностите на албанското движење на отпорот	44
I-12. Претставниците на сојузниците во балканските држави, за герилските стратегии во Албанија	44
I-13. Хрватскиот воен пратеник во Софија за ситуацијата во Македонија.....	44
сл. 4 Заменување на германската војска со бугарската војска по фашистичката окупација на југословенска Македонија (1 април 1941)	45
I-14. Проглас на Националниот ослободителен фронт (ЕАМ) (Komitet Sterea Ellada)	45
I-15. Проглас на Националната демократска грчка унија (ЕДЕС) 1943	45
сл. 5 Фотографија на партизани (мажи и жени) на левото крило на отпорот во Грција	47
I-16. Основните точки на програмата на Ослободителниот фронт на словенечкиот народ (Osvobodilna fronta – OF)	47

I-17.	Од дневникот на еден партизански командант	48
I-18.	Од записникот од состанокот меѓу Д. Михајловиќ и претставниците на германската команда во Србија во селото Дивци	48
I-19.	Од инструкциите на Дража Михајловиќ за мајорот Ѓорѓе Лашиќ и капетанот Павле Ѓуришиќ	48
сл. 6	Српски плакат	49
I-20.	Соработката меѓу усташите и четниците	50
I-21.	Почетокот на востанието во Босна	50
I-22.	Формирањето на СС – дивизијата „Ханџар“	51
I-23.	Дарко Ступариќ пишува за формирањето на првата партизанска единица во близината на Сисак (Хрватска) во јуни 1941 година.....	52
I-24.	Сведоштва за тоа како Охрид го доживеал доаѓањето на Германците, Италијанците, Бугарите и партизаните во текот на Втората светска војна	52
сл. 7	Босанските муслимани во усташките сили	53
I-25.	Исказ на едно дете за соперништвото меѓу политичките групи во Албанија	53
I-26.	Циркуларно писмо на Централниот совет на ЛНЧ до сите регионални комитети во Албанија (од 9 септември 1943)	53
Ив. Односите со двете коалиции и со соседните земји	54	
I-27.	Новински извештај за воениот пуч и соборувањето на владата на Кралството Југославија. Пучот бил изведен на 27 март 1941, по влегувањето на Југославија во Тројниот пакт	54
I-28.	Извештај на врховниот рабин на Југославија д-р Исак Алкалај до Југословенската влада во прогонство за настаните во Југославија од крајот на март до крајот на јуни 1941 година	54
сл. 8	27 март 1941, масовни демонстрации против силите на Оската во Белград.....	55
I-29.	Од мемоарите на Константин Каџаров, прочуен бугарски адвокат, за првата година на Втората светска војна.....	56
I-30.	Познатиот бугарски новинар Данаил Крапчев за обвинението дека Бугарија не ѝ дава отпор на германската војска	56
I-31.	Истиот бугарски новинар, Данаил Крапчев, ја коментира брзата победа на Германија над Југославија во април 1941.....	57
сл. 9	Романски весник: Кралот Михаил, генералот Антонеску, Мусолини, Хитлер (1941)	57
сл. 10	Романски весник: Кралот Михаил и генералисимусот Сталин (1945).....	57
I-32.	Извадок од Меморандумот (18/10/1941) на тогашниот премиер Емануил Цудерос – некогашен банкар познат по своите либерални погледи и противењето на режимот на Метаксас – во официјалната грчка влада во Каиро, упатен до Британците	58
I-33.	Порака од Британското министерство за надворешни работи до британскиот министер во Каиро, 14 август 1944 година	58
I-34.	Бригадниот генерал Мајерс (Myers), командант на британската воена мисија во Грција, го оценува влијанието на отпорот против нацистите во целокупниот тек на војната	59
сл. 11	Фотографија во романски весник: другарство меѓу романската војска и Црвената армија: офицери на фронт	59
I-35.	Третманот на англиските затвореници, Романија (1944)	59
I-36.	Од записникот од разговорот меѓу Ј. Б. Тито и В. Черчил во Неапол, 12 август 1944.....	60
I-37.	Наредба на италијанскиот крал Виктор Емануел III, од 3 мај 1941, за приспособувањето на Љубљанската провинција кон Италија	60
I-38.	Анегдота раскажана од Иван Венедиков, познат бугарски археолог, за неговите односи со Германците во Македонија.....	61

Iг. Верски организации	62
I-39. Послание на Архиепископот на Јанина (Грција) до сите христијани под негова надлежност (10. 9. 1943)	62
I-40. Писмо од Архиепископот Дамаскин и од други угледни Грци до Гинтер фон Алтенбург (Gunther von Altenburg), германски амбасадор во Грција	62
I-41. Католичката црква во Албанија за инвазијата на Италија врз Албанија	63
I-42. Сараевските Бошњаци за ситуацијата во Босна и Херцеговина (во тоа време дел од Независната Држава Хрватска)	64
I-43. Исламското свештенство и формирањето на бошњачката СС-дивизија во 1943 година	64
I-44. Говор на романскиот патријарх Никодим, на Правниот факултет во Букурешт во 1942 година	64
I-45. Напис од весник: <i>Сестрински цркви. Големите перспективи на православието</i> , од Михаил Бурлаку	64
I-46. Апсењето на патријархот Гаврило од страна на Гестапо во манастирот Острог, 23 април 1941	65
I-47. Писмо на Степинац до католичкото свештенство да ја поддржи НДХ, од 28 април 1941	66
I-48. Писмо на Степинац до Павелиќ, од 14 мај 1941 година	67
I-49. Отец Златко Свириќ за преминувањето на православните Срби во католичка вера	67

ВТОРО ПОГЛАВЈЕ: Животот во време на војна

IIа. Бедата, несигурноста	69
II-1. Рестрикција на лебот во Романија за време на војната (1942)	69
II-2. Рестрикција на лебот во Романија за време на војната (1944)	69
сл. 12 Рестрикција на лебот во Истанбул	70
II-3. Еден грчки селанец ја опишува италијанската окупација	70
II-4. Бугарскиот дипломат Иван Д. Станчов, за животот на неговото семејство за време на војната	70
II-5. Американскиот генерален конзул во Истанбул, Самјуел Хонакер, до државниот секретар на САД, Кордел Хал, за расположението на јавноста во Бугарија во септември 1942	70
сл. 13 Редици зад една продавница во Љубљана за време на Војната	71
сл. 14 Редици за месо во Загреб	71
II-6. Во еден српски весник се бара воведување срамни ленти за црноберзијанците	71
сл. 15 Турска карикатура	72
II-7. Градското население продава практично сè за што може да најде купувач	72
II-8. Несигурноста на цивилниот живот за време на војната во Албанија	72
II-9. Белграѓани одгледуваат зеленчук (текст објавен во еден белградски весник во септември 1942)	73
сл. 16 Жртвите од глад во Грција за време на трагичната зима 1941/1942	74
II-10. Фаик Окте за турскиот данок на приход	74
II-11. Приказната што се рашири меѓу народот за време на собирањето на данокот на имот во Турција	74
IIб. Цивилите	75
II-12. Закана на германската власт на белграѓани	75
сл. 17 Германски пропаганден плакат	75

II-13.	Работата во време на војна во Романија	76
II-14.	Тајната служба поднесува извештај до водачот на Романија за состојбата на духот кај населението и за незадоволството од животните услови за време на војната	76
сл. 18	Цивилната одбрана вежба на плоштадот Бајазит во Истанбул	77
II-15.	Воениот пратеник на Независна Држава Хрватска во Софија известува за состојбата во Вардарска Македонија под бугарска власт	77
II-16.	Ситуацијата во 1941 година според Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија	78
II-17.	Емил Сатоло за неговата љубов спрема една девојка од соседството	78
IIв. Животот на војниците		79
II-18.	Одисеј Елитис, добитник на Нобеловата награда за литература (1979), говори за доживувањата на еден редовен грчки војник на албанскиот фронт	79
сл. 19	Литографија на која е прикажан антички грчки борец од Маратонската битка, борец од Грчката војна за независност во 1821 година и „евзон“ (современ грчки војник)	79
II-19.	Иван Шибл ги опишува своите први денови во партизани во Хрватска	80
II-20.	Иван Шибл пишува за жените партизанки	80
II-21.	Жените во селата на Гребен (Грција), по учеството во Движењето на отпорот, бараат поголема почит и поголемо учество во јавните работи	80
II-22.	<i>Млада партизанка</i> - песна од непознат македонски автор	81
сл. 20	<i>Херојките</i> од 1940	81
сл. 21	Партизански весник: <i>Џебен весник на четата за врска</i> , Задар (Хрватска), 1944	82
II-23.	Партизанската неуморност	82
II-24.	Денчо Знеполски, познат бугарски герилски командант, за односите меѓу мажите и жените во групата	82
II-25.	Битките крај свиокот на Дон - Сталинград	83
II-26.	Неагу Ѓувара, историчар и дипломат со престиж, се сеќава на периодот кога учествувал во борбите на Источниот фронт	83
сл. 22	<i>Оние што ѝ пеат на војната</i>	84
II-27.	Тешкотиите со кои се соочуваа борците при адаптирањето кон цивилен живот	84
сл. 23	Колаж од весници од 1944 година на југословенските македонски единици	85
II-28.	Ужасна грешка	85
IIг. Културата и образованието		85
II-29.	Препораки на Битолската обласна училишна инспекција до учителите	85
сл. 24	<i>Партизанско училиште</i>	86
II-30.	Статутот на централниот културен клуб во Македонија - „Св. Климент Охридски“	86
II-31.	Владата на Антонеску го промовира култот на херојот	87
II-32.	Извадок од еден учебник за основно образование објавен од Народноослободителниот фронт (предводен од комунистите) во ослободените делови на Грција	88
сл. 25	Илија Бешков: <i>Без животен простор</i> , 1942.....	89
II-33.	Американскиот генерален конзул во Истанбул за пропагандата во бугарските училишта	89
сл. 26	Фотографија во романски весник: статија за женската мода (1942)	90
сл. 27	Сцена од филмот <i>Невиност без заштита</i> на Драгољуб Алексиќ	90
II-34.	Романски законски декрет за регулирање на образованието на Евреите	90
II-35.	Промените во училишните програми во Албанија за време на италијанската окупација	91

сл. 28	Објави за кинопретстави во белградските киносали во средината на септември 1942 година	91
сл. 29	Деца влегуваат во основното училиште „Хасан Приштина“	92
II-36.	Животот во младинскиот логорски центар <i>Итало Балбо</i> , организиран од фашистите во Албанија	92
сл. 30	Националниот фудбалски тим на НДХ (Независната Држава Хрватска)	92
сл. 31	Еден романски весник известува за фудбалски натпревар меѓу Романија и Хрватска во 1942 година	93
II-37.	Министерството за национално образование на Романија забранува карти кои можат да ги потсетат луѓето на советската инвазија во 1940 година	93
II-38.	Јазичната чистота на Павлик.....	94
ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ: Ужасите на војната		95
IIIа. Линијата на фронтот		95
III-1.	Воениот закон спроведен од албанските партизани	95
III-2.	Третманот на заробениците од страна на албанските националисти.....	96
сл. 32	Партизанската 4-та дивизија во планините на Црна Гора.....	96
сл. 33	Романски војници на камили во Кавкаските битки.....	96
IIIб. Бруталности		97
III-3.	Објави адресирани до Грците од германските воени команданти во Грција (1943).....	97
III-4.	Германски памфлет (октомври '43) по првиот бран на масовни одмазди во Грција	97
III-5.	Хитлеровата наредба (од септември 1944) во врска со однесувањето на војската на окупираните територии во Југоисточна Европа	98
III-6.	Германските злосторства за време на окупацијата на Албанија	98
сл. 34	Одмаздата на германската војска во Грција: фотографија на масовни егзекуции во Агринио 1943	98
III-7.	Италијанските злосторства во Словенија.....	99
сл. 35	Фотографии на изгорени или уништени села (одмазди)	99
III-8.	Фрагмент од интервјето со Цвето Кобал.....	99
сл. 36	Насловната страна на памфлетот за Маутхаузен	100
III-9.	Писмо до Хитлер	100
III-10.	Германските мерки за возврат на кревањето востание во Србија.....	101
III-11.	Масакр на цивилите заложници во Крагујевац.....	101
III-12.	Партизански извештај за италијанско-четничките акции во реонот на Лика, летото и есента 1942 година.....	102
III-13.	Ужасите во усташките затвори во Сараево.....	103
сл. 37	Фотографија од главниот плоштад во Белград, 17 август 1941 година.....	103
III-14.	Извештај за состојбата со Ромите депортирани во Транснистрија	103
сл. 38	Плакат со имињата на умрените заложници во германската окупирана зона во Словенија	104
III-15.	Животот во концентрациониот логор Стара Градишка (дел од системот на концентрациониот логор Јасеновац).....	104
III-16.	Писмо до семејството од концентрациониот логор „Стара Градишка“	104
III-17.	Еден усташки војник ги опишува своите брутални дела	105
III-18.	Партизанските злосторства во Блајбург.....	106
III-19.	Тито за партизанските злосторства.....	107
сл. 39	<i>Жртви</i> , Владимир Филаговиќ, масло на платно, Загреб 1943.....	107

IIIв. Холокаустот	107
III-20. Од бугарскиот Закон за заштита на нацијата.....	107
III-21. Бугарските пратеници протестираат против депортирањето на Евреите.....	108
III-22. Наредба издадена од Воената команда, Белград.....	108
III-23. Јон Антонеску го осудува погромот во Јаши.....	109
сл. 40 Турска карикатура.....	110
сл. 41 Турска карикатура.....	110
III-24. Концентрациониот логор Сајмиште, Белград.....	110
сл. 42 Непознато девојче чека за депортација во близината на Целје во Словенија.....	111
III-25. Страдањата на една млада Еврејка од Сараево.....	111
III-26. Антиеврејските мерки во Грција.....	112
III-27. Извадок од мемоарите на еден грчки Евреин од Солун (1941-43).....	113
сл. 43 Белградскиот концентрационен логор на Бањица.....	114
сл. 44 Концентрациониот логор Уштица, 1942.....	114
III-28. Писмото на Розалија Кремер до канцеларијата на Павелиќ.....	114
сл. 45 Насловната страница на еден каталог од антиеврејска изложба во Загреб, 1942.....	115
ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ: Човечката солидарност	116
IV-1. Разговор меѓу партизан и усташ.....	116
сл. 46 Плакат во еден романски весник: <i>Помогнете им на сирачињата</i>	117
IV-2. Именденска прослава во концентрациониот логор.....	117
IV-3. <i>Допис на интелектуалците</i> упатен до Ј. Антонеску (април 1944).....	118
IV-4. Извадок од писмото на Претседателот на грчката влада (7/10/43) до германските власти.....	119
IV-5. Г. Енеску се обидува да ги заштити Ромите.....	120
IV-6. Меморандум на група бугарски бербери и фризерии до министрите, во врска со Декретот за заштита на нацијата.....	120
IV-7. Турска помош и поддршка за Грција.....	120
IV-8. Турскиот амбасадор ги спасува турските Евреи во Марсеј, Франција.....	121
IV-9. Од дневникот на еден бугарски војник во Западна Тракија.....	122
IV-10. Односите меѓу романските војници, руските воени заробеници и бугарската заедница во Романија за време на Втората светска војна.....	122
IV-11. Еден грчки Евреин опишува како за време на германската окупација нему и на неговото семејство им помогнало едно семејство православни Грци.....	123
сл. 47 Турски Евреи стојат пред турскиот генерален конзулат во Париз во 1943 година за да добијат пасоши и визи со кои ќе можат да се вратат во Турција.....	123
IV-12. Хуманиот однос спрема Евреите на едно романско службено лице.....	124
IV-13. Еден германски офицер спасува бугарски дипломат од Гестапото во Бугарија.....	125
сл. 48 Тајната партизанска болница Фрања, близу Церкно во Словенија.....	125
IV-14. Алфонз Барон, ополномоштеник на Фабриката за слатки и чоколади „Унион“, до Полицискиот штаб на усташите, 9 јули 1941 година.....	125
сл. 49 Писмо од анонимен белграѓанец до германскиот воен командант во Србија.....	126
ПЕТТО ПОГЛАВЈЕ: Последиците	127
Vа. Воените загуби, воените жртви	127
V-1. Енвер Хоџа на Мировната конференција во Париз за жртвите и материјалната штета во Албанија.....	127

сл. 50	17 ноември 1944	127
Табели:	128
1.	Бројот на луѓето убиени во Југославија, наредени според националноста	128
2.	Грчките загуби за време на Втората светска војна	128
3.	Загубите на грчката трговска флота за време на Втората светска војна	129
Вб. Миграцијата за време на војната и по неа		129
V-2.	Германски извештај за масовното преселување на Словенците	129
V-3.	Извештај на високиот комесар за Љубљанскиот округ, од 24 август 1942 година, за програмата на активностите во регионот	130
сл. 51	Бегалци од Босна во Србија, 1941	131
V-4.	Прогонувањето на германското малцинство во Романија по Војната	131
V-5.	Винстон Черчил за депортирањето на романски граѓани од германско етничко потекло во Русија	131
сл. 52	Враќањето на словенечките домобранци во јуни 1945 година	132
Вв. Промени во политичките системи		133
V-6.	Черчиловата понуда за „процентуален“ договор	133
сл. 53	Луѓето во Атина го поздравуваат доаѓањето на британската војска по ослободувањето	133
V-7.	Јакнење на авторитетот на Народно ослободителното движење во Босна и Херцеговина	133
V-8.	Заминувањето на усташите и пристигнувањето на партизаните во Загреб	134
сл. 54	Партизаните влегуваат во Загреб на 8 мај 1945 година	134
сл. 55	Собирот одржан на плоштадот Бан Јелачиќ во Загреб во мај 1945 година, откако партизаните ја зеда власта	134
V-9.	Извештај од еден собир на Бугарската работничка партија (комунисти), на кој се оспоруваат осудите на членовите на поранешниот режим	135
V-10.	Извештај на Министерот за правда за бројот на луѓето казнети од Народниот суд во Бугарија	135
V-11.	Британски меморандум во врска со процесите и казнувањето на таканаречените воени злосторници во ослободените земји и земјите сателити	135
сл. 56	Топол пречек за македонската војска, политичките и државните водачи во ослободено Скопје (13 ноември 1944)	136
V-12.	Црвената армија влегува во Бугарија и Татковинскиот фронт ја презема власта	136
сл. 57	Белграѓани ѝ пожелуваат добредојде на бугарската војска	136
ШЕСТО ПОГЛАВЈЕ: Сеќавањето на војната		137
VI-1.	Интервју со Јоже Пожар (роден во 1932 година во Словенија), сирак од Втората светска војна	137
VI-2.	Извадок од полубиографскиот роман на Фикрет Демираг	138
VI-3.	Бугарскиот партизански командант Денчо Знеполски, за тоа како во годините по Втората светска војна одново била напишана историјата на отпорот	138
VI-4.	Генерал Ктин Санатеску за разликите меѓу „јавните“ информации и реалноста на фронтот	138
сл. 58	Фрескомпозиција на Борко Лазески	139
сл. 59	Сцена од филмот <i>Ужичка република</i>	139

VI-5.	Анѓелка Мартиќ, во нејзиниот краток расказ <i>Средба</i> , опишува како едно момче го бара својот татко партизан	140
сл. 60	Горѓе Андреевиќ-Кун (1904-1964), <i>Стрелање</i> , 1943	140
VI-6.	<i>Бегалецот</i> - песна напишана од Јаков Камбанелис	140
VI-7.	Евелин Во (Evelyn Waugh) опишува еден партизански напад (од последниот дел на неговата воена триологија <i>Меч на честа</i>).....	141
VI-8.	Извадок од првиот роман на Добрица Ќосиќ, <i>Далеку е сонцето</i>	142
сл. 61	Плакат од грчкиот филм <i>Предавство</i> , 1964	142
сл. 62	Плакат од грчкиот филм <i>Што правеше за време на војната Танасис?</i> 1971.....	142
сл. 63	Слика од Гури Мади на која е прикажан партизански напад на германска воена единица	144
сл. 64	Слика од Фатос Хаџиу на која е прикажана епизода од борбите за време на Втората светска војна.....	144
VI-9.	Опис на еден настан од перспективата на војникот, од Марин Преда.....	144
VI-10.	Извадоци од романот <i>Тутун</i> на Димитар Димов	145
сл. 65	Страна од стрипот <i>Балкан експрес</i> , на Бранислав Керац и Бранко Плавшиќ, по текст на Гордан Михиќ.....	145
VI-11.	Турскиот Кипраец Кемал Реџеп Сусузлу за деновите што ги минал како воен заробеник заедно со водачот на грчките Кипрани Глафкос Клеридес.....	146
сл. 66	Сцена од албанскиот филм <i>Кога осамна ден</i>	147
Табела: <i>Национални празници поврзани со Втората светска војна</i>		148
Карта 2: Југоисточна Европа по Втората светска војна.....		149
Библиографија		150
Библиографија на сликите		154
Библиографија на картите		155

Според историчарот Марк Мазовер, „ниедно искуство не беше поклучно (од Втората светска војна) за развојот на Европа во дваесеттиот век... тоа беше битка за општествената и политичката иднина на континентот... Не можеме ни да се надеваме дека ќе го разбереме последовниот тек на европската историја доколку не му посветиме внимание на ова огромно превривање и не се обидеме да ги утврдиме неговите општествени и политички последици. Годишите на нацистичка окупација, по кои следуваха хаосот на непосредниот повоен период, ги раскинаа врските меѓу луѓето, уништија домови и заедници, а во многу случаи ги искоренија дури и темелите на општеството.“

Иако при истражувањето на сето она што доведе до Втората светска војна историчарите земаат предвид повеќе фактори, имено дека по Првата светска војна народите на земјите што загубиле сметале дека победниците се однесуваат неправедно кон нив, дека демократијата во многу европски земји била кривка и дека меѓународната економска криза од 30-тите години на XX век му нанела тежок удар на Континентот, сепак, она што речиси сите историчари го сметаат за главната причина за Втората светска војна е агресивната империјалистичка политика на нацистичка Германија, фашистичка Италија и на Јапонија.

Фокусот на оваа збирка историски извори беше одбран врз основа на географски дефинирани параметри и е ограничен на регионот на Југоисточна Европа. За разлика од Мусолини, во чии планови за ширење на италијанската империја територијата на Балканот претставувала суштински, ако не и главен дел (италијанската војска ја нападнала Албанија во 1939 година, а Грција кон крајот на 1940-та), овој регион не заземал високо место на списокот на приоритети на Хитлер, барем не кога станува збор за евентуално ангажирање на германската војска. Ако се имаат предвид големите планови на нацистите за ширење на исток и за окупација на големи делови на таа територија, секаква воена операција во Југоисточна Европа ќе значела непотребно арчење на војници и средства. Дипломатскиот притисок врз земјите што биле исплашени (или импресионирани) од силата на германскиот Блицкриг (Blitzkrieg) требало да биде доволен за да се осигури германската надмоќ и нивната соработка. Во почетокот се чинело дека работите се развиваат во таа насока: со дипломатски притисок била воспоставена германска контрола врз унгарските и романските ресурси, а во почетокот на 1941 година Бугарија и Југославија пристапиле кон Тројниот пакт. Политичките ориентации, повторното отворање на сметките од страна на екстремните националисти и стравот од војна или од комунизам, ги навеле овие балкански земји својата неутралност да ја заменат со пронацистички став.

Албанија ѝ била препуштена на Италија, а Грција на крајот била ставена под нацистичка контрола. По неуспехот на Мусолини да ја потчини Грција и по британската одлука да испрати свои сили во таа земја, Хитлеровата воена операција станала неизбежна. Кога армијата во Белград извршила успешен државен удар со кој била соборена владата што неколку дена пред тоа го имала потпишано пристапувањето на Југославија кон Тројниот пакт, Хитлер им наредил на вооружените сили на Германија (Вермахт) да извршат инвазија врз Југославија, како и врз Грција. Истовремено со државниот удар и донекаде малку пред него, дел од народот на јавни демонстрации ја изразил својата разочараност од подготовките што ги правела Југославија за влез во Тројниот пакт, а, подоцна, и од самиот чин на пристапувањето. Овие настани имаат и симболичко и морално значење, затоа што се првиот пример на противење на јавноста на одлуката на нивната сопствена влада за приклучување кон Тројниот пакт. Покрај моралната и симболичката важност на овие

јавни искажувања на мислењето, овие настани без преседан имале и воени последици: според некои историчари, одлуката на Хитлер да ја нападне југоисточна Европа, всушност, била нервозна реакција на овие настани. До извесна мера, таквата реакција ја променила насоката на Втората светска војна, затоа што бил одложен нацистичкиот напад врз Советскиот Сојуз. Оттаму, може да се постави едно хипотетично прашање: каков ќе бил текот на Војната, ако германските трупи пристигнале во Москва во септември, наместо во ноември 1941 година?

До средината на 1941 година сите балкански држави, со исклучок на Турција, биле или под нацистичка окупација или во сојузништво со нацистите. Југославија била распарчена: Хрватска (со Босна и Херцеговина како еден од нејзините региони), станала марионетска држава на силите на Оската, додека преостанатиот дел на државата бил поделен на окупациски зони под италијанска, германска, унгарска и бугарска власт. И Грција била поделена на три окупациски зони, под италијанска, германска и бугарска власт. Турција се обидела да ја задржи својата неутралност, иако Турско-германската спогодба за пријателство потпишана во јуни 1941 година може да укажува дека усвоила позиција на приклонување кон силите на Оската.

Хитлеровата расистичка филозофија и идејата за индустријализирање на масовните убиства доведоа до убивање на 5 до 6 милиони европски Евреи до крајот на војната. Хитлеровата расна политика опфаќала и други етнички групи, какви што се Ромите и Словените, но систематската природа на она што тој го нарекувал „конечно решение“ го одделува нацистичкиот приод кон „еврејското прашање“ од нивниот општ однос кон малцинствата, и со тоа од него прави посебен случај, којшто сам по себе заслужува засебно истражување. Во балканските земји, како и во други европски земји, нацистичката окупација ги извлекла на површината и смислено ги искористувала тензиите што притаено крчкале меѓу различните етнички групи и на некои малцинства им дала можност да се одмаздат за својата угнетеност или да ги наплатат неправдите. Така, на пример, Независната Држава Хрватска, која стекнала независност како марионетска држава на силите на Оската и во која владееле усташите, една екстремна националистичка партија, ги прогонувала Србите и Евреите. Оваа појава не била ограничена на едно подрачје: и на други места, екстремните националистички групи започнале програми за демографски инженеринг. Нацистите и поддршката за нив во балканските земји довеле до промена на етничкиот состав во ова подрачје. Еврејското население се намалило од 856 000 во 1930 година до помалку од 50 000 во 1950 година. По војната, илјадници етнички Германци биле протерани од Југославија и депортирани во Романија, додека Словените и Албанците бегале од северна Грција.

До крајот на 30-тите години на XX век, десничарските диктатури ги замениле демократските влади во сите балкански држави и комунистичките партии биле забранети. Но балканските диктатури се разликуваат од фашистичките режими по тоа што во овој регион не успеале да опстанат некакви масовни фашистички ориентирани партии, можеби само со исклучок на единственото вистински народно движење во регионот наклонето кон фашистите – движењето на Кодреану (Codreanu) во Романија. Страшниот шок од тоталната војна и бегството на некои шефови на држави во егзил ги збришале предвоените политички елити. Нацистичката окупација ја покажала неспособноста на државата да ги штити своите граѓани од насилство, глад и немаштија. Шокот предизвикан од животот под режим на дотогаш невидено и систематско насилство, во спој со силината на страдањето и уништувањето на коишто биле изложени граѓаните во шестгодишниот период, длабоко ги трансформирале сите европски општества, но особено оние во Југоисточна Европа, каде што нацистичките мерки на експропријација и одмазда создале ужасна состојба. Оттаму, она што во почетокот поттикнало мнозина да се борат против нацистите биле, главно, гладот и теророт, но тие поттици на дејствување подоцна биле дополнети и со идеолошки и политички причини. Покрај нивната воена важност (иако таа се разликувала од земја до земја), движењата на отпор имале и огромно политичко и морално влијание. На повеќето движења на отпорот им била заедничка ега-

литарната и морално возвишената визија за повоениот свет и целта за поправедна распределба на богатството. Меѓутоа, движењата на отпор биле расцепкани и, во услови на неизвесност и идеолошка збрканост предзвикани со војната, во речиси секоја група се јавиле внатрешни борби кои, често, прераснувале во граѓанска војна. По 1943 година се размножиле движењата на отпор, предизвикувајќи репресалии од колаборационистичките милиции и со тоа поттикнувајќи во многу земји еден поинаков вид граѓанска војна. Сепак, до 1944 година масовните движења на отпор, во кои доминирале комунистите, биле подготвени да ја преземат власта во многу земји, веднаш штом ќе се повлечат нацистите.

Меѓутоа, силите надвор од регионот на Југоисточна Европа дејствувале во полза на сопствените цели, па и покрај растечката сила на отпорот имале поинакви планови за балканските земји што не покажувале многу грижа за самоопределбата на државите или на народите. Во октомври 1944 година, во исто време кога овие масовни движења биле подготвени да ја преземат власта, Черчил и Сталин ги договориле повоените сфери на влијание во Југоисточна Европа: Грција требало да потпадне под британска контрола; преостанатиот дел, со исклучок на Југославија за којашто договорот бил 50:50, ќе му се препушти на Советскиот Сојуз. По една долга граѓанска војна (1946-1949), грчките комунисти биле конечно поразени. Во Југославија и во Албанија партизаните комунисти брзо ја презеле власта. Бугарија и Романија доживеале сопствена окупација од советските трупи, коишто наметнале комунистички режими. До крајот на 40-тите години на XX век, поделбата на Европа на две зони била завршена и под притисокот на Студената војна се променила природата на непријателствата од времето на војната.

Од денешна перспектива очигледно е дека Втората светска војна била нешто многу повеќе од редица битки и дипломатски преговори (иако, за жал, тоа е многу често главниот, или понекогаш дури и единствениот впечаток што учениците го стекнуваат од учебниците): покрај воената компонента, Втората светска војна содржела и некои особености на верски, етнички и расен судир. Како што беше спомнато понапред, во некои земји тој се претворил во граѓанска војна – во судир меѓу движењата на отпорот, како и меѓу движењата на отпорот и колаборационистичките сили, чие дејствување по суровоста честопати ги надминувало нацистите. Такви примери може да се најдат и во Југоисточна Европа, па оттаму и во оваа збирка историски извори. Меѓутоа, тоа не значи дека смеете, дури и за секунда, да заборавиме кои биле главните злосторници, ниту, пак, можеме да им дозволиме да ја одречат одговорноста за злото нанесено на балканските држави и народи. Одговорноста на нацистите за почнувањето на војната, а со тоа и за нејзините последици, не може да се намали, а камоли да се оспорува. Меѓутоа, иако не го забораваме злосторничкиот карактер на нацистичкиот режим што ја започна Војната, останува фактот дека во многу земји политичката елита им била наклонета на нацистите. Очигледно е дека мнозина во тие елити ја искористиле можноста (под изговор на хитлеризмот) да израмнат некои стари сметки со соседите, да го ревидираат Версајскиот договор, да се ослободат од некои „непријатни“ малцинства, или да ги зголемат своите лични имоти и да натрупаат капитал. Очигледно е дека овие елити не паднале од небо, ниту, пак, можеле да изнуркаат од некаков вакуум – во повеќето земји во регионот имало отворени, како и прикриени симпатизери на нацистите, а заедно со нив и различни нивоа на премолчно согласување со нацистичката идеологија и латентна наклонетост кон филозофиите на расна поделба. Кога некоја земја ќе се приклучела кон Тројниот пакт, или веднаш откако ќе била окупирана од нацистичките фашисти, симпатизерите ја зграпчувале можноста да ја покажат својата лојалност кон нацистичкиот режим и своето прифаќање на основите на нацистичката идеологија. Ваквата бескомпромисна согласност им го поплочила патот на нацистите и придонесла за бруталностите што следувале.

Нашата намера е да им понудиме на учениците една повеќеслојна претстава за Втората светска војна. Оттаму, со воените операции се занимаваат само еден релативно мал број извори во овој

учебник. Одлучувајќи се за ваквиот приод, немавме намера да ја намалиме воената важност на движењата на отпорот во Југоисточна Европа (ниту големиот придонес што го дал овој регион во соборувањето на фашизмот и нацизмот) – целта поскоро беше да се осветлат, барем делумно, оние аспекти на животот во текот на војната што поретко се претставени во учебниците, според желбите и сугестиите на наставниците коишто ги користат тие учебници во наставата. Така, познато е дека во мнозинството учебници во Југоисточна Европа водечко место ѝ се дава на политичката историја, поради што истото се случува и поопшто со претставувањето на Втората светска војна. Другите содржини, коишто се барем исто толку важни, а за учениците несомнено и поинтересни, на пример, секојдневниот живот, статусот на жените и децата, културниот живот, одгласите на војната во литературата и во другите уметности, љубовта во воените времиња, и така натаму, главно се занемарувани и ги среќаваме само поплатно.

Оваа збирка содржи извори од 11 земји на Југоисточна Европа, што има свои предности, но и свои недостатоци. Главната предност на оваа вака замислена збирка историски извори е што таа им овозможува на учениците да стекнат увид во овој историски период од повеќе стојалишта. Погледот од две или повеќе различни точки на гледање на одреден историски период, во овој случај на Втората светска војна, би требало да биде не само интересен, туку и конкретно корисен: на учениците им се нуди можност да прочитаат и да анализираат како на еден ист проблем, настан или процес се гледа/ гледало во нивното „соседство“ во регионот.

Низ анализата на изворите учениците во многу случаи ќе откријат зачудувачки сличности – сиромаштијата, гладот, неизвесноста и големото страдање што го обележале тој период во целата Југоисточна Европа. Од друга страна, ќе најдат и на некои спротивни, противречни извори кои истиот проблем го обработуваат од наполно поинакви точки на гледање или на сосема поинаков начин од оној што го наоѓаат во своите учебници. Во такви случаи, ние не сугерираме од учениците нужно да се бара да донесат суд за тоа кој извор е оној точниот, вистинитиот, или барем најблиску до вистината – доволно е учениците да станат свесни за нивното постоење, односно, да станат свесни за фактот дека некои историски настани и процеси не се толку недвосмислени колку што се, можеби, претставени во нивните учебници. Имено, во поголем број земји на Југоисточна Европа, наставата по историја (па оттаму истата концепција ја имаат и учебниците по историја) е последовно втемелена врз „една и единствена вистина“, така што учениците само во ретки случаи може да се запознаат со противречни извори. Имајќи го ова предвид, свесни сме дека меѓу оние наставници и ученици коишто може да не се навикнати во своите учебници и/или, воопшто, во наставата по историја да наидуваат на противречни, спротивни извори, оваа збирка извори заснована врз приод од повеќе точки на гледање може да предизвика извесна дезориентација, па дури и одбивање. Меѓутоа, сметаме дека без приод од повеќе точки на гледање не може да постои вистинско, висококвалитетно проучување, разбирање и учење на историјата – без таков приод, таа се претвора во обично паметење на податоци.

Од друга страна, вака конципираната збирка извори има еден значаен недостаток. Накусо, со оглед на фактот што во ограничениот простор на оваа збирка се собрани текстуални и визуелни материјали од 11 земји на Југоисточна Европа, очигледно е дека оваа збирка не дава целосна слика за Втората светска војна во ова подрачје – би било во најмала рака претенциозно да се очекува такво нешто. Тоа е факт за којшто сме свесни уште од самиот почеток на овој проект, па затоа беше неопходно да се направи избор на темите, на пример, да се одберат само некои од многубројните аспекти на Втората светска војна, а другите, иако не се ништо помалку важни, може да не бидат ни спомнати. Другиот значаен критериум при изборот на изворите, покрај изборот на теми коишто поретко се застапувани во учебниците, беше методолошки: се обидовме да вклучиме колку што е можно повеќе извори што може да предизвикаат некаква емоционална реакција кај нашите ученици (гнев, шок, сочувство, восхит, смеа...) Судбините на обичните луѓе – трагични, херојски, смешни –

често ни даваат подобра, пожива слика за суровите времиња отколку прогласите, политичките изјави или дипломатските извештаи (се разбира, немаме намера да им ја одземеме нивната вредност, па така и тие имаат место во оваа збирка).

Накучо, нашата намера е на нашите ученици и на колегите наставници да им понудиме еден малку поинаков поглед, од повеќе точки на гледање, врз еден мрачен период на нашата историја, со надеж дека ова збирка извори ќе води и кон негово подобро разбирање затоа што, и покрај транспарентноста и едноставноста на настаните во Втората светска војна (барем кога станува збор за неговата морална компонента, на пример за очигледното разграничување меѓу доброто и злото), во некои земји на Југоисточна Европа, сè уште, вештачки се создаваат извесни сомнежи околу оваа тема, поради фактот што водечката улога во поголемиот број движења на отпорот ја имале комунистите. Покрај тоа, во светската и во европската историја, западната точка на гледање ја маргинализира улогата што ја одигра Југоисточна Европа во Втората светска војна, и понекогаш ја подредува на дамнешните стереотипи за овој регион. Сметаме дека оваа збирка документи ќе придонесе за посеопфатно разбирање на нашата историја како дел од историјата на човештвото.

ХРОНОЛОГИЈА

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1939	април		7 – Италијанците вршат инвазија врз Албанија 12 – Албанското уставно собрание прогласува унија со Италија и го прогласува Виктор Емануел III за крал на Албанија. Италијанците поставуваат марионетска влада предводена од Шефкет Верлачи (Shefqet Verlaci) и наскоро потоа ги приспојуваат албанските воени и дипломатски служби кон италијанските
	август	23 – Советско-германскиот пакт „Рибентроп-Молотов“ вклучува таен договор за идна советска окупација на романска Бесарабија	
	септември	1 – Германија врши инвазија врз Полска 3 – Британија и Франција ѝ објавуваат војна на Германија 17 – Советскиот Сојуз врши инвазија врз Полска	7 – Романија прогласува неутралност 15 – Бугарија прогласува неутралност
	октомври		19 – Турција, Франција и Британија го потпишуваат Анкарскиот договор за заемна помош во случај да бидат нападнати од некоја европска сила во Медитеранот
1940	февруари		15 – Нова ројалистичка влада на Бугарија предводена од професорот Богдан Филев
	април	9 – Германија врши инвазија врз Данска и Норвешка	
	мај	10 – Германија врши инвазија врз Холандија, Белгија и Луксембург; Винстон Черчил станува премиер на Велика Британија 12 – Германија врши инвазија врз Франција	

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1940	јуни	10 – Италија им објавува војна на Британија и на Франција 22 – Франција потпишува примирје со силите на Оската	26-27 – По советскиот ултиматум, Романија ги отстапува Бесарабија и Северна Буковина
	август		10 – Антисемитски закон во Романија 30 – Под германски и италијански притисок, Романија ѝ ја предава северна Трансилванија на Унгарија
	септември	13 – Италија врши инвазија врз Египет 27 – Јапонија пристапува кон сојузот на Оската	4 – Јон Антонеску е назначен за претседател на Советот на министри на Романија 6 – Карол II абдицира во полза на својот син Михаил I; фактички владетел на Романија е „Conducator“ Јон Антонеску 7 – Спогодбата во Крајова. Романија ѝ ја враќа Јужна Добруџа на Бугарија
	октомври		12 – Германската војска влегува во Романија, како „воени советници“ 28 – Италија врши инвазија врз Грција, користејќи ја Албанија како база
	ноември	5 – Рузвелт е повторно избран за претседател на САД 11 – Британија ја поразува италијанската флота кај Таранто 20 – Унгарија пристапува кон сојузот на Оската	Бугарија одбива да им се придружи на силите на Оската, да ја нападне Грција или да потпише пакт за гаранции со СССР 14 – Грчките трупи вршат контранапад врз албанскиот фронт и за еден месец ги преземаат од Италијанците сите поголеми градови во јужна Албанија 23 – Романија влегува во сојузот на Оската 25 – Турција прогласува воена состојба во зоната што ги опфаќа Истанбул, Едрене, Киркларели, Текирдаг, Чанак Кале и Коцели 30 – Во Истанбул е воведено замрачување

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1940	декември	9 – Британските трупи почнуваат да ги истиснуваат Италијанците од Египет	Бугарскиот парламент изгласува профашистички закони: Закон за организација на бугарската младина и антисемитски Закон за заштита на нацијата 19 – Од Турција со товарниот брод „Куртулуш“ (Curtuluş - Независност) е испратена помош за Грција
1941	јануари	9 – Британија врши инвазија врз Еритреја	20 – Бугарскиот кабинет гласа за потпишување на Тројниот пакт 21-23 – Бунт на (фашистичката) Железна гарда во Романија, задушен од генералот Антонеску
	февруари		8 – Германија и Бугарија потпишуваат воен пакт 17 – Бугарско-турска декларација за неутралност
	март	11 – САД почнуваат да ги снабдуваат со воени материјали Британија и другите сојузници 24 – Ромел ја почнува првата офанзива во Либија	1 – Бугарија им се приклучува на силите на Оската; германските војски влегуваат на бугарската територија 24 – Турско-руска декларација: во случај Турција да биде нападната од која било страна, советска Русија ќе остане неутрална 25 – Југославија пристапува кон сојузот на Оската 27 – По масовните протести, владата на Југославија е соборена со воен државен удар
	април	11 – Почнува германската опсада на Тобрук 13 – Советскиот Сојуз и Јапонија потпишуваат петгодишен пакт за ненапаѓање	Неуспешен обид за пробритански пуч од страна на „Левите селани“ во Бугарија 6 – Германија врши инвазија врз Југославија и Грција 10 – Создавање на Независната Држава Хрватска (НДХ), марионетска држава под германско/италијанска доминација 11-15 – Унгарската војска ја окупира Бачка во северна Србија (Војводина)

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1941	април		<p>17 – Југословенската војска се предава</p> <p>19 – Бугарската војска влегува во Македонија, југоисточна Србија и во егејска Тракија</p> <p>23 – Грција потпишува примирје со Германија</p> <p>30 – Анте Павелиќ издава неколку расни декрети во Независната Држава Хрватска</p>
	мај	<p>27 – Потона „Бизмарк“; Рузвелт прогласува вонредна состојба поради настаните во Европа и во Африка</p>	<p>17 – Неуспешен обид на младиот револуционер Васил Лачи (Vasil Laçi 1922-1941) да го убие кралот Виктор Емануел III во Тирана</p> <p>18 – Павелиќ и Мусолини го потпишуваат Римскиот договор; НДХ и го отстапува на Италија најголемиот дел од хрватското крајбрежје</p> <p>21-31 – Битката на Крит. Грчкиот кабинет и кралот ја напуштаат земјата и се сместуваат во Каиро; Грција е поделена на три окупациски зони под контрола на германските, италијанските и бугарските војски</p> <p>31 – Отстранување на свастиката од Акрополис: прв симболичен чин на отпор</p>
	јуни	<p>22 – Германија, Италија и Романија го напаѓаат Советскиот Сојуз; Турција прогласува неутралност</p> <p>26 – Финска му објавува војна на Советскиот Сојуз</p>	<p>18 – Потпишана е Турско-германската спогодба за пријателство и ненапаѓање</p> <p>22 – Во околината на Сисак (Хрватска) основан е првиот југословенски партизански одред, почнува востанието во Хрватска</p> <p>24 – Бугарските комунисти почнуваат да даваат вооружен отпор</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1941	јуни		<p>25 – Ратификувана е Турско-германската спогодба со едногласно усвојување во турското народно собрание</p> <p>29 – Мусолини ја прогласува „Голема Албанија“</p>
	јули	<p>12 – Британија и Советскиот Сојуз потпишуваат спогодба со која се ветува британска помош за советите</p> <p>24 – Јапонија ја окупира Француска Индокина</p> <p>26 – САД ја прекинува трговијата со Јапонија</p>	<p>7 – Почнува партизанското востание во Србија</p> <p>13 – Почнува партизанското востание во Црна Гора</p> <p>22 – Почнува партизанското востание во Словенија</p> <p>27 – Почнува партизанското востание во Босна и Херцеговина</p>
	септември	<p>8 – Германците ја почнаа опсадата на Ленинград</p> <p>19 – Германците го заземаат Киев</p>	<p>Формирање на трите главни организации на отпорот во Грција: Народнодемократска грчка унија (ЕДЕС), Национално и социјално ослободување (ЕККА) и Националноослободителен фронт (ЕАМ);</p> <p>Усташите го отвораат концентрациониот логор Јасеновац, на околу 100 км јужно од Загреб;</p> <p>Во Романија почнува депортацијата на над 100.000 Евреи во Транснистрија, при што поради лошите животни услови умираат голем дел од депортираните</p>
	октомври	<p>17 – Хидеки Тојо станува премиер на Јапонија</p>	<p>Масовни репресалии на германската окупациска власт врз цивилното население во Србија;</p> <p>11 – Почнува партизанското востание во Македонија</p>
	ноември	<p>18 – Британците почнуваат офанзива во Либија</p>	<p>Почеток на граѓанската војна меѓу партизаните и четниците во Србија.</p> <p>8 – Основана е Комунистичката партија на Албанија</p> <p>13 – Германија ги одбива условите на четниците за соработка против југословенските партизани, но четниците и покрај тоа продолжуваат да се борат против партизаните и одбегнуваат да се борат против Германците</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1941	декември	5 – Запрен е германскиот поход на Москва 7 – Јапонија го бомбардира Перл Харбур 8 – Јапонија им објавува војна на САД и на Британија 11 – Германија и Италија им објавуваат војна на САД	12 – Независната Држава Хрватска им објавува војна на САД и на Британија 13 – Бугарија им објавува војна на Обединетото кралство (Велика Британија) и на САД
1942	јануари	21 – Ромеловиот Африкански корпус почнува контраофанзива во Либија	
	февруари	15 – Јапонците го заземаат Сингапур	ЕАМ донесува одлука за формирање на вооружена герила (Национална народна ослободителна војска – ЕЛАС)
	јуни	44-6 – Битката за Мидвеј 21 – Ромел го зазема Тобрук	
	јули		Формирана е вооружената секција на ЕДЕС.
	август	12 – Черчил и Сталин се состануваат со претставниците на САД и на Движењето на отпорот на Франција за разговори за Втор фронт 13 – Генералот Монтгомери го презема заповедништвото врз британските сили во Египет 19 – Сојузничкиот напад на Диеп завршува катастрофално	Германските окупациски сили „го решаваат Еврејското прашање“ во Србија, убивајќи до крајот на летото 1942, речиси, 90% од еврејското население. 25 – Излегува Првиот број на <i>Zëri i Popullit</i> (Глас на народот), списание што ја претставува идеологијата на албанското комунистичко движење
	септември	22 – Германците стасуваат до центарот на Сталинград	Британска борбена единица тајно се истоварува во Грција 16 – Конференција во Пеза: создавање на Албанскиот антифашистички национален ослободителен фронт
	октомври	23 – Силите на Монтгомери го напаѓаат Ел Аламејн, Египет	Создавање на политичката организација „Balli Kombëtar“ во Албанија, со антикомунистичка програма
	ноември	8 – Прва голема сојузничка инвазија во Мароко и Алжир	12 – Воведување на турскиот данок на приход од капитал

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1942	ноември	13 – Британците повторно го заземаат Тобрук 19 – Советите почнуваат контраофанзива на Сталинград	25 – Здружените британски и герилските сили на ЕАМ и ЕДЕС го дигнаа во воздух со динамит железничкиот мост Горгопотамос (Грција) 26 – Во Бихаќ (Босна и Херцеговина) партизаните го основаат своето највисоко политичко тело – АВНОЈ (Антифашистичко веќе на народното ослободување на Југославија)
1943	јануари	31 – Генералот Паулус ја предава германската Шеста армија кај Сталинград	
	март	5 – Почнува сојузничкото бомбардирање на Рур	5 – Генералниот штрајк во Атина го спречува мобилизирањето на грчките работници март-мај – бугарското општество успешно му се спротивставува на „Конечното решение“ и на депортацијата на бугарските Евреи март-јуни – депортација на околу 50 000 Евреи од Солун во Аушвиц
	јуни	13 – Силите на Оската се поразени во Тунис; завршен е Африканскиот поход	14 – Во Оточац, партизаните го воспоставуваат највисокото политичко тело за Хрватска – ЗАВНОХ (Антифашистичко веќе на народното ослободување на Хрватска)
	јули	5-17 – Голема тенковска битка кај Курск на Источниот фронт; советска победа 9 – Сојузниците се истоваруваат во Сицилија 25 – Мусолини е соборен и уапсен, го наследува Пјетро Бадолџо	10 – Формирана е Народната ослободителна армија на Албанија
	август		2 – Потпишана е спогодбата во Мукје меѓу Народната ослободителна армија на Албанија и „Balli Kombëtar“. Спогодбата е отфрлена само неколку дена подоцна од страна на Централниот комитет на Комунистичката партија на Албанија (КПА) и Народноослободителниот совет 28 – Во Софија умира бугарскиот цар Борис III; прогласување на царот Симеон II

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1943	септември	<p>3 – Сојузниците се истова- руваат на италијанското копно преку Месинскиот теснец</p> <p>8 – Италија им се предава на сојузниците</p> <p>12 – С.С. го ослободува Мусо- лини и го носи во Германија</p>	<p>8 – Партизанските единици привремено го земаат Сплит (Хрватска) и тамошното огромно италијанско складиште</p> <p>9 – Избори за регент во Бугарија: принцот Кирил, професорот Филев и генералот Михов</p> <p>9 септември до 10 октомври – југо- словенските партизани разоружуваат 10 италијански дивизии, 2 дивизии им се приклучуваат на партизаните</p> <p>17 – Британско-американската воена мисија кај југословенските партизани пристигнува на ослободената територија во западна Босна и Херцеговина</p> <p>20 – ЗАВНОХ го прогласува повторното обединување со Хрватска и Југославија на територијата окупирана од Италија</p>
	октомври	13 - Италија ѝ објавува војна на Германија	
	ноември	<p>7 – Ослободен е Киев; почнува да се урива германската од- брана на Дњепар</p> <p>28 ноември до 1 декември – Черчил, Рузвелт и Сталин се состануваат во Техеран да ја испланираат Сојузничката инвазија врз Франција; југо- словенските партизани се признаени како Сојузници</p>	<p>20 – Следбениците на кралот Зогу предводени од Абаз Купи ја основаат партијата „Легалитети“ (“Legaliteti”) чија цел е по војната во Албанија да се врати монархијата на Зогу</p> <p>29 – Во Јајце (Босна и Херцеговина) АВНОЈ воспоставува партизанска вла- да (НКОЈ – Национален комитет на ос- лободувањето на Југославија)</p>
	декември	24 – Ајзенхауер е назначен да раководи со Сојузничката инвазија во Европа	7 – Рузвелт, Черчил и Инени (Inönü) се состануваат во Каиро
1944	јануари	27 – Советите ги поразуваат Германците кај Ленинград	<p>Основање на Жандармеријата во Бугарија за борба против вооружениот отпор</p> <p>8 – Во своето писмо до претседателот на НКОЈ (југословенската партизанска влада) Черчил известува дека Британија ќе ја прекине помошта за четниците. Од тој момент натаму целата помош им се дава исклучиво на партизаните</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1944	март	15 – Јапонија врши инвазија врз Индија	10 – ЕАМ го основа Политичкиот комитет за национално ослободување (ПЕЕА), втора грчка администрација паралелна на официјалната влада во Каиро
	мај	9 – Советите повторно го заземаат Севастопол 18 – Германците се повлекуваат од Монте Касино	Договорот во Либан води до спогодба за формирање на грчка национална коалициска влада со Г. Папандреу како премиер на Грција; Депортирање на над 100 000 Евреи од Северна Трансилванија (под унгарско владеење) во германските логори на смртта 24 – На Конгресот во Пермет албанските комунисти избираат Национален ослободителен антифашистички совет како највисоко законодавно тело и основаат Комитет со атрибути на привремена влада
	јуни	6 – Денот Д, истоварување на сојузниците во Нормандија	1 – Нова ројалистичка влада во Бугарија, на чие чело застанува Иван Багрјанов
	јули	20 – Пропаѓа атентатот врз Хитлер 25 – Сојузниците почнуваат да се пробиваат од Нормандија	
	август	15 – Сојузниците се истоваруваат во јужна Франција 25 – Ослободен е Париз	2 – Турција решава да ги прекине односите со Германија 2 – Во Прохор Пчињски одржано е Првото заседание на Антифашистичкото собрание на Народното ослободување на Македонија (АСНОМ); поставени се темелите на Република Македонија 12 – Черчил и Тито се среќаваат во Неапол 23 – Државен удар во Романија: кралот Михаил поддржуван од коалицијата на водечките партии и комунистите ги апси Антонеску и неговата влада; Романија им се предава на Советите 26 – Бугарскиот премиер Багрјанов прогласува неутралност, во Анкара ги прави првите обиди за преговори со САД и со Велика Британија и испраќа делегација во Каиро

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1944	август		<p>29 – Југословенскиот крал Петар II го разрешува од должност Дража Михајловиќ и го признава Тито за водач на отпорот во Југославија</p> <p>30 – Павелиќ спречува државен удар во Независната Држава Хрватска и останува верен на силите на Оската</p>
	септември	<p>3 – Ослободен е Брисел</p> <p>19 – Потпишано е примирје меѓу Финска и сојузниците</p> <p>25 – Сојузниците се пробиваат низ Готската линија во Италија</p>	<p>Партизаните и единиците на Црвената армија ги почнуваат борбите за ослободување на Србија</p> <p>2 – Бугарските регенти именуваат влада од проруски политички партии, предводена од Константин Муравиев (прва влада формирана од политички партии од мај 1934)</p> <p>3 – Формирање на нова грчка национална коалициска влада под Јоргос Папандреу</p> <p>5 – Советскиот Сојуз и објавува војна на Бугарија</p> <p>8 – Црвената армија влегува во Бугарија; примирје меѓу Советскиот Сојуз и Бугарија; Бугарија и објавува војна на Германија</p> <p>9 – Комунистите ја преземаат власта во Бугарија – влада на Татковинскиот фронт (Отечествен фронт) предводена од Кимон Георгиев (водач на партијата Звено) во која доминираат комунистите</p> <p>12 – Романија потпишува примирје со сојузниците: ја признава советската власт во Бесарабија и северна Буковина и врховната власт на сојузничкиот Контролен комитет во кој доминираат Советите.</p>
	октомври	<p>2 – Германците го задушуваат бунтот во Варшава додека на само неколку километри пред градот советската војска прави пауза и закрепнува; сојузниците се пробиваат низ Западниот ѕид во Германија</p>	<p>5 – Британците се истоваруваат во Грција</p> <p>8 – Бугарија почнува воени операции против Германија</p> <p>12 – Германската војска заминува од Атина</p> <p>14 – Британците влегуваат во Атина</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1944	октомври	<p>9 – „Спогодба за процентите“ меѓу Черчил и Сталин во Москва</p> <p>23 – Сојузниците го признаваат Де Гол за привремен претседател на привремената француска влада</p>	<p>18 – Грчката влада влегува во Атина</p> <p>20 – Советската Црвена армија и југословенските партизани го ослободуваат Белград</p> <p>23 – Антифашистичкиот комитет на националното солободување станува привремена демократска влада на Албанија, со Енвер Хоџа како премиер</p> <p>25 – Романската војска и Црвената армија ја ослободуваат територијата на Трансилванија од унгарската војска</p> <p>28 – Примирие меѓу антифашистичката коалиција и Бугарија</p>
	ноември	<p>7 – Рузвелт по четврти пат станува претседател на САД</p>	<p>13 – Партизаните го ослободуваат Скопје</p> <p>25-26-Партизаните го конституираат ЗАВНО БиХ како водечка политичка институција за Босна и Херцеговина</p> <p>29 – Албанија се ослободува од Германците</p>
	декември	<p>15 – САД се истоварува на Миндоро, Филипини</p>	<p>3 – ЕАМ организира демонстрации во Атина коишто завршуваат со крвопролевање; почнуваат борбите меѓу ЕАМ-ЕЛАС и силите на владата помогнати од Британците</p>
1945	јануари	<p>17 – Варшава е окупирана од Советите</p> <p>19 – Германија целосно се повлекува од Источниот фронт</p> <p>20 – Унгарија потпишува примирје со сојузниците</p>	<p>Околу 70 000 етнички Германци од Романија се депортирани во СССР</p>
	февруари	<p>4-11 – Черчил, Рузвелт и Сталин се состануваат на Јалта</p> <p>8 – Сојузниците почнуваат голема офанзива за да стигнат до Рајна</p> <p>13-14 Сојузничкото бомбардирање со запаливи бомби го уништува Дрезден</p> <p>19 – Силите на САД се истоваруваат на Иво Џима</p>	<p>Потпишување на Спогодбата во Варкиза за организирање општи избори и плебисцит за монархијата во Грција, распуштање на герилските организации и предавање на оружјето на ЕЛАС</p> <p>23 – Турција им објавува војна на Германија и на Јапонија</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
1945	март	<p>3 – Финска ѝ објавува војна на Германија</p> <p>9 – САД фрла запаливи бомби на Токио</p> <p>22 – Патон ја преминува Рајна кај Опенхајм</p> <p>23 – Монтгомери ја преминува Рајна северно од Рур</p>	<p>6 – Советите наметнуваат назначување на коалициска влада во Романија, на чело со Петру Гроза, но контролирана од комунистите</p> <p>7 – Формирана е привремената влада на Демократска Федеративна Југославија со Тито како претседател на Владата и со доминација на партизаните во однос на членовите на Владата во егзил (23:5)</p> <p>16 – Одржано е Третото заседание на АСНОМ и формирана е првата влада на Федерална Република Македонија</p>
	април	<p>12 – Умира Рузвелт, а претседател на САД станува Хари С. Труман</p> <p>23 – Советите влегуваат во Берлин</p> <p>25 – САД и советските сили се среќаваат на реката Елба; почнува Конференцијата на Обединетите нации во Сан Франциско</p> <p>28 – Италијанските партизани го погубуваат Мусолини</p> <p>30 – Во Берлин, Хитлер извршува самоубиство</p>	<p>6 – Ослободено е Сараево</p> <p>14 – Формирана е Федеративната Држава Хрватска, во која доминираат комунистите</p> <p>28 – САД ја признава Привремената југословенска влада на Тито</p>
	мај	<p>1 – Берлин им се предава на советските сили</p> <p>7 – Германија официјално капитулира</p> <p>15-Во Блајбург југословенските партизани убиваат голем број заробеници на војната (усташи, дел четници и словенечки домобрани) и цивили, а останатите ги водат на "Голгота" којашто повеќето не ја преживуваат</p>	<p>2 – Југословенската партизанска војска влегува во Трст, создавајќи напната поделба (подоцна на Зони А и Б) меѓу Италија и Југославија</p> <p>6 – Павелиќ и неговата влада и голем број војници и цивили бегаат од Загреб кон Австрија</p> <p>8 – Партизаните го ослободуваат Загреб</p>

Година	Месец	Свет	Југоисточна Европа
	јуни	5 – Сојузниците ја делат Германија на четири окупациски зони 26 – 50 земји ја потпишуваат Повелбата на Обединетите нации, основани се Обединетите нации	10 – АВНОЈ станува привремено народно собрание на Југославија
1945	јули	17 јули до 2 август – Черчил, Сталин и Труман се состануваат во Потсдам каде што прават планови за мир во Европа и завршен напад врз Јапонија	
	август	6 – Фрлена е атомската бомба врз Хирошима 9 – Фрлена е атомската бомба врз Нагасаки 14 – Јапонија се предава	

Карта 1: Втора светска војна, 1939-1942

